

Հրապարակումներ և հաղորդումներ

Արտաշես ԲՈՅԱԶՅԱՆ

ԼԵՆԻՆԱԿԱՆԻ ԳԱՎԱՌԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ 1920-40Թ.Թ.

Լենինականի գավառի սոցիալ-տնտեսական տարածքային կազմակերպումը ռառնոնաֆերիյս առավելապես անդրադարձել ենք եասարակական կյանքի որդաին, որ քաղաքական և անասական փոփոխությունները վճոթոշ նշանակություն ունեցան գավառի տնտեսավաթման, և մշակութային միջավայրի փոփոխության վրա: Խորերդայնացման առաջին ասորիներին Լենինականի գավառի անասության ներքին համախառն արդյունքը զիջում էր 1913թ. ավայնեբին: Գավառում արեեսասագործության և տեսյնագործության գարգացման աճը ապահովել է մինչև 1914թ.: Կ. Կոզմոյանը նշում է. «1911թ. Ալեքսանդրապոլի 31 արաադրական ձեռնարկություններում աշխատում էին 181 րանվար: Այդ ձեռնարկությունների համախառն արտադրանքը կազմում էր մոա 90 եագ. օուրլի, իսկ 1912թ. արաադրանքի ծավայն արդեն անցում էր 200 եագ. ոուրլուց»:¹

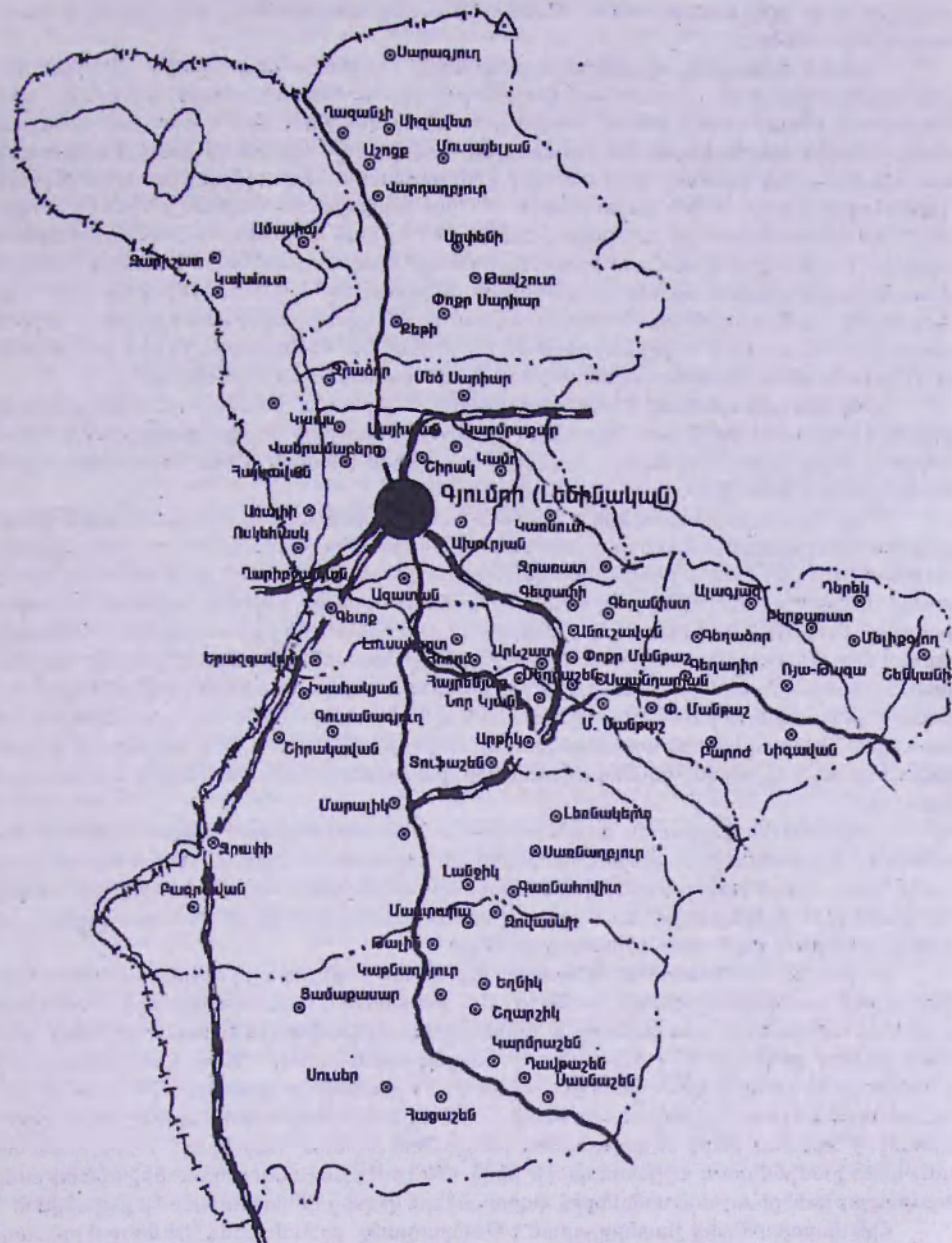
Այն, որ Արևելյան Հայաստանում խորերդային կարգերի եասաառանը հայ ժողովրդի համար ընձեոեց սանդձագործ, հանգիսա աշխատանքային սլայմաններ, ինչպես Գ.Գեղամյանն է նշում.² մեր կարծիքով վիճարկելի է: Արևելյան Հայաստանի ըմակշտթյունը 1920-40թթ. եայանվել էր մի նոթ սոցիալ-անտեսական ու քաղաքական համակարգում, որանդ սլեաական իշխանությունների կողմից տարվաղ քաղաքականությունը ուղեկցվում էր ըմություններով: Ըիթակում 1936-37թթ. սեուսուրսն իշխանությունների ըմությունների դրաապաաճաճոներին մեեր անդրադարձել ենք:³ Նախքան խորերդայնացումը Արևելյան Հայաստանի գյուղատնտեսական հողերի և արաադրական մանր ձեռնարկությունների մեծ մասը մասնավոր սեվականություն էր: «1913թ. Արևելյան Հայաստանում արդյունարերության համսվառն արաադրանքի 100% րաժին էր ընկնում ա՛յ սեական արդյունարերական մանր ձեռնարկություններին, իսկ 1928 ր. սոցիալիատական արդյունարերության համախառն արաադրանքի մասնարաժինը կազմում էր 76,9%, ավելի ուշ՝ 1940թ. արդյունարերության համախառն արտադրանքի 100% րաժին էր ընկնում սոցիալիսական արդյունարերայնր»:⁴

1920-30թթ. Լենինականի գավառի սոցիալ-տնտեսական գարգացման վրա ազոոզ գործոններն էին աշխասանքի տերիաորիսլ րաժանումը, տրանսպորտային մայրուղիների վիթրը, տնտեսության կառավարման ձեերը, հանքանումքային րագան և այլն:

Լենինականի գավառի վարչաա երիաորիսլ րաժանման հիմքում կարևորվում է ըմապատմական գործոնը: Լենինականի նախկինում Ալեքսանդրապոլի գավառը րազմիցս ենթարկվել է վարչական վառիտությունների: Ըստ «Հայասանի և եարակից շրջանների անդանունների» րաաարանի՝ Ալեքսանդրապոլի գավառը 1840թ. ապրիլի 10-ի երամանագրով մումում էր Վրացաիմերեթական նաեանգի մեջ: 1845թ. դեկաներերի 14-ին միացվեց Թիֆլիսի, իսկ 1849ր-ից՝ Երևանի նաեանգին: Հայասանում խորերդային իշխանության եասաառանից եեու՝ մինչև 1924 ր. հանվարը, կրում էր նախկին՝ Ալեքսանդրապոլ անունը և աներ յոր գավառակ՝ Աղրարա, Դյագքանը, Թալին, Հաջիխալի, Դլղոշ, Մոլլադոկյա, Քյալթառու: 1930-ական քվականների սկզրներին ՀՍՍՀ-ում գավառները իրըև վարչական միավորներ վերացվեցին և Լենինականի գավառը դարձավ Լենինականի շրջան, որը վերացվեց 30-ական քվականների վերջերին⁵: Լենինականի գավառի գավառակների սանմանները գրեթե համընկնում են նախկին Ամասիայի, Աշոցքի (Դուկասյան), Ախուրյանի, Անիի, Թալինի և

Գրականություն

1. Կ. Կոզմոյան, Լենինական, Երևան, 1957թ., էջ 45
2. Գ. Գեղամյան, Սոցիալ անասական փոփոխությունները Հայասանում ՆԵՊ-ի ասորիներին, Երևան, 1978թ., էջ 263:
3. ԸՀՀԿ Ըիթակի եարագիական եետագառությունների կենարմի գիտական աշխատություններ, I, Գյումրի, 1998թ., էջ 146-150:
4. Մովհակում Հայաստանը 50 տարում, Երևան, 1970թ., էջ 57:
5. Հայաստանի և հարակից շրջանների րաաարան, Երևան, 1988թ., էջ 573:

Արագածի վարչական շրջանների տարածքներին:

Լոռերդայնացման առաջին ապրիլներին Լենինականի գավառի արդյունարերաքյունը գարգանում էր ոչ միսյն մախկինում գործող մասնավոր փոքր ձեռնարկաքյունների րսւզայի վրա, ալ մաև Ռուսասանից և Ուկրաինայից օգնություն ստացած մեքենասարքավորումների շնորհիվ: Օրինակ՝ Տեր-Ավետիքովի փոքրիկ արհեստանոցում Լենինգրադից օգնություն ստացած 32 օգաագործված մետաղաեաա եասուոցները իիմք դարձան մեխունիկակնում գործարանի կաուուցմանը:⁶ 1922թ. վերջերին Լենինականը Իվանովո-Վոզնեսենակից ովեր

6. Գ. Գեղամյան, Սոցիալ-տնտեսական փոփոխությունները Հայաստանում ՆԷՊ-ի տարիներին, Երևան, 1978, էջ 83:

սասացավ 1600 իլիկ ունեցող մանող մեքենաներ, որոնք տեղադրվեցին «Չիթոլցոնց գարոտ» կոչվող տեղամասում:

Շիրակի մարզային արհիվում պահպանվող՝ Լենինականի գավառի 1920-40թթ. վերաբերող սոցիալ-տնտեսական բնույթի փաստաթղթերը, հաշվետվաթյունները, վիճակագրական տվյալները ենթարկվաբար են տալիս գաղափար կազմելու նրա սոցիալ-տնտեսական ասարածքային կազմակերպման վերաբերյալ: Արհիվային նյութերից կարելի է որոշակի տեղեկություններ սահմանել գավառի կոլեկտիվացման և ինդուստրացման գործընթացի վերաբերյալ: Ասենք, որ մինչ ինդուստրացման և կոլեկտիվացման գործընթացի սկսումը, գավառում դեռ պահպանվում էին եամքարությունները: Արևելյան Հայաստանի խորհրդայնացման առաջին աստիճանին պետական իշխանությունները որոշում ընդունեցին խթանելու երկրում անայնագործության և արհեստագործության զարգացումը:⁷ Լենինականի գավառում, մեր կարծիքով, եամքարային արհեստագործության և տնայնագործության քայքայման վերջին վտուղ ինդուստրացման և կոլեկտիվացման տարիներն են: Համքարությունների քայքայումը պայմանավորված էր տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական գործոններով:

Լենինականի գավառի մինչինդուստրացման շրջանում տնտեսության զարգացումը խթանող բնառեստրատեգիայի գործունը լավ նախադրյալներ ստեղծեց շինարարի արդյունաբերման (Արթիկ, Անիպեմզա, Սարնաշեն), կրի արտադրության (Ջաջուտ, Անիպեմզա), իռիգացիոն եամակարգի (Շիրակի ջրանցք) զարգացման եամար:

1920-40թթ. արանսպորտային միջոցների և ճանապարհային ենթոդրակցության բարելավումը պակասեցրեց տրանսպորտային ռեզուրվուարների ծախսերը: Լենինական-Արթիկ-Պեմզաշեն (1929թ.) երկաթգծի կառուցումը ընդլայնեց Արթիկի շինարարական քարի արդյունաբերման ծավալները: Աշխատանքային ռեսուրսների գործունը րավակահին փոփոխություն մտցրեց արտադրության տեղարաշխման և տնտեսության տարածքային կառուցվածքի մեջ: Պետական սոցիալիստական արդյունաբերության զարգացումը վճռորոշ դեր խաղաց աշխատուժի քանակի և որակի վրա: Գավառի արտադրական ձեռնարկություններում շարունակ ավելանում էր ինժեներատեխնիկական աշխատողների դերը: Կոլեկտիվացման և ինդուստրացման աստիճանին արմատական փոփոխության ենթարկվեց բնակչության սոցիալական կազմը: Վերացվեց գործարանատերերի, բազազների, մեծատնակների սոցիալական խումբը:

Լենինականի գավառում սոցիալ-տնտեսական ասարածքային կազմակերպման մեջ վճռական նշանակություն ունեցալ քաղաքական գործունը: Խորհրդայնացման առաջին խակ տարիներից սկսած՝ խորհրդային իշխանությունները ակտիվ միջամտում էին գոյություն ունեցող եամքարային կազմակերպությունների և ալ անտեսավարուլ սուբյեկտների աշխատանքներին՝ ի աստիճանում ցարական իշխանությունների:

Ցարական Ռուսաստանում պետական իշխանությունը գրեթե չէր միջամտում արհեստագործական եամքարությունների կյանքին: Այդ տարիներին արհեստավորների և տնայնագործների աշխատանքային եարարերությունները կարգավորվում էին եամքարային խորհուրդների կողմից ընդունված իրավական ու ժ ունեցող օրենքներով:⁸ 1926թ. Լենգավգործկոմի (Լենինականի գալխառային գործալիր կամիաեի) 31 րաժիները գրաղված էին գավառի արտադրական և ոչ արաադրական, տրանսպորայի և սպասարկման ոլորաների փոխեարարերությունների կարգալորման ու զարգացման խնդիրների լուծման եարցերով:⁹ 1926թ. Լենգավգործկոմի րաժիներում աշխատողների թխլը 426 էր:¹⁰ Լենգավգործկոմի միջամտությունը եամքարությունների աշխատանքներին վարպետների կողմից դժկամությամբ էր ընդունվում:

Հին վարպետներից շատերը, գրում է Թամրազյանը, թշնամաբով էին նայում րրիգադներին: Վարպետների կարծիքով, այդ րրիգադները «անգործ կթողնին» իրենց ու «եաը կառնին ձեռքներն»: Իսկ րրիգադում աշխատայներն էլ իրենց եերթին չէին վստահում վարպետներին՝ եամարերով նրանց «կխատ-պոաա» վարպետներ:¹¹

7. Շիրակի մարզային արհիվում պահպանվող փաստաթղթերից:

7. Շ. Հարությունյան, Սովետական Հայաստանը 40 ասարում, Տարեգրություն, Երևան, 1960թ., էջ 94:

8. Վ. Արահանյան, Հայ եամքարությունները Անդրկովկասի քաղաքներում, Երևան, 1971թ., էջ 72:

9. ՇՄԱ Ֆոնդ 1, ցուցակ 2:

10. Նույն տեղում:

11. Կ. Սեդրոսյան, Արհեստավորական ավանդույթները և դրանց արտաեարարությունները լենինականցիների կենցաղում, ՀԱԲ, Երևան, 1974թ. էջ 208:

1920-40թթ. Լենինականի գավառի տնտեսության առաջաար ճյուղը գյուղատնտեսությունն էր: 1913 թ. Արևելյան Հայաստանի ամբողջ արդյունաբերական արտադրանքի անսակարար կշիռը ժողովրդական անտնտեսության մեջ կազմել է 23,9%, 1919թ. 13,1%: Գյուղատնտեսությունը՝ համապատասխանաբար 76,1% և 89,9%¹²: Մինչ կոլեկտիվացումը Լենինականի գավառում գյուղատնտեսական եղջերը ըստ սեռիականության ձևի ռազմագան էին: Գյուղացիները աշխատում էին պետական, եկեղեցուկանական, կաթնաձուլարական և վարձակալական եղջերում: 1918-20թթ. Հայաստանի անկախության սարհներին գյուղացիների և կալվածատերերի միջև եակամարտություններն էլ ավելի սթվեցին: «1919 թ. սկսած Ալեքսանդրապոլի գավառում, -նշում է Վ. Խոջարեկյանը, -հողային եարցի շուրջ ընդերումները գյուղացիների և կալվածատերերի միջև հաճախակի երևույթ էին դարձել: Գյուղացիները ընտանավթում էին կալվածատերերի եողջերը, պետությանը և կալվածատերերին եարկ չէին մուծում»¹³: Մինչ իաթերդայնացումը գավառի արհեսատգործության և գյուղատնտեսության տարածքային կազմակերպումը եսակ ընույթ էր կրում: Գյուղացին և աթեեսավտը ըսվ էին պատկերացնում իրենց աշխատանքը և դրանից ուկնկալուղ եկամտները: Աշխատանքի շուկան ձևավորված էր: Հայաստանի առաջին եանրասլետությունը ռավականին վերաիոխեց գոյություն ունեցող առցիալ-անաեական իրապիճակը, որը սկգրում արհեստավորների և գյուղացիների կողմից անմիջականորեն չէր ընկալվում: Օրինակ՝ մինչ խորերդայնացումը Արևելյան Հայաստանում, այդ թվում ե Լենինականի գավառում եեուաքրքիր ընույթ էր կրում արտա լին անանաարսեությունը: Յու. Մկրտումյանը նշում է, որ Ալեքսանդրապոլի գավառում արտա լին անանապախության կազմակերպման ձևերը 19-րդ դարի վերջերին և 20-րդ դարի սկգրներին կարելի է ռաժանել երեք խմբի. ազգակցային եամակցություն, եարևանային եամակցություն, ազգակցային և հարևանային եամակցություններ:¹⁴ Ասենք, որ Յու. Մկրտումյանի խմբավտած արտա լին անանապախության ձևերը վերականգնվեցին 1991թ., Հայաստանում գյուղատնտեսության մասնավորացումից հետո:

Արևելյան Հայաստանի խորերդայնացման առաջին լակ օրերին ընդունվեց եողբրի սզգայնացման դեկրետը, իսկ գյուղացիական եողբրի եամատարած ազգայնացումը իրականացվեց կոլեկտիվացման տարիներին:

Հանրապետության իշխանությունները Լենինականի գավառում լութջ քայլեր կաա-րեցին գյուղատնտեսութլուն գարգացման համուր: 1922թ. եոկտեմբերի 28-ին Ալեքսանդրապոլի գավառի էլեկարաֆիլկացիայի և ռոոզման կամիտեն հանդես է գալիս կոչով, որտեղ ասվում է ընդկչությունը, որ Շիրակի ջրանցքի կառուցմամբ հնարավոր է 15 եազար եա. եողաարածք ռոոզել և մուտ 5 եազ. յ/վրկ. եգորությամբ էլեկտրակայան կառուցել:¹⁵

Լենինականի գավառի գյուղատնտեսության գարգացմանը նպասեց նաև տնտեսական օճառի ուրաադրությունը: 1940թ. Լենինականում կառուցվեց անաեակուն օճառի ուրաադրության գործարան: Շիթակի մարգային արխիվի վիճակագրական նյութերը ասում են այն մասին, որ անաեական օճառի աթաադրություն կաղմակեղպման նպասակով գյուղացիներին աթգելվում էր ճաղալի մեծաքանակ օգտագործումը և պաեանջվում էր այն եանձնել օճառի գործարանին¹⁶: 1942թ. Լենինականում տրտադրվել է 250տ. օճառ¹⁷: Լենինականում ընակվող 1 շնչին ընկնում էր մուտ 4 կգ. օճառ, որն արաադրվում էր գարծարանում: Լենինականի գավառի գյուղատնտեսության գարգացումը իթանող գործոններից էր նաև գիտակրթական եաաուաթյունների ի եայա գալը: 1930 թ. Լենինականում ռացվեց դաշտալարական-անանարուճական տեխնիկում, որը պաարասաում էր գյուղատնտես-անանարույժներ և անանարույժներ:

12. Ա. Հակոբյան, Մովետական Հայաստանի ըանվոր դասակարգը ժողովրդական անտնտեսության վերականգնման արհներին, ՊԲՀ, 1980թ., 3, էջ 28:

13. Վ. Խոջարեկյան, Հայաստանի գյուղացիության սյաղարը եողի համար 1917-20թթ., ԼՀԳ, Երևան, 1, էջ 35:

14. Ю. Мкртумян, Формы скотоводства в Восточной Армении (вторая половина XIX начало XXв.), ՀԱԲ, Երևան, 1974, սթ. 27.

15. Развитие энергетической базы Советской Армении за 50 лет, Ереван, 1978г., սթ. 32.

16. ՄԱ. ֆոնդ 1, ցուցակ 2:

17. Նույն աեղում:

Ըստ Շիրակի մարզային արխիվի փաստաթղթերի՝ Լենինականի գավառում գյուղական անտեսությունները ռաժանվում էին երեք կատեգորիաների.

1. Կոլտնտեսություններ առանց ապրանքային ֆերմաների,
2. Կոլտնտեսություններ ապրանքային ֆերմաներով,
3. Մենաանտեսներ¹⁸:

Կոլեկտիվացման առաջին աստիճանից սկսած գավառի մենատնտեսների թիվը, որոնք գյուղատնտեսական մրերքների հիմնական արտադրողներն էին, աստիճանաբար սկսեց նվազել:

1-ին աղյուսակում ներկայացնում ենք Լենինականի գավառի Առափի (Օջախուլի) և Բայանդուր գյուղերի, 1933թ. «գյուղմիասնակի» (գյուղացիական միասնական եարկ) ետշվածումը ըստ գյուղացիական տնտեսությունների կատեգորիաների: Վիճակագրական տվյալները վերցրել ենք Շիրակի մարզային արխիվից:

Միայն այս երկու գյուղերի օրինակներով դժվար է զաղափար կազմել 30-ական թվականներին գավառում գյուղատնտեսության տարածքային կազմակերպման փոփոխությունների և եեախնդրների մասին, ըայց միանշանակ կարելի է փաստել, որ կոլեկտիվացումը եանգեցրեց գյուղական բնակավայրերում բնակչության թվի և անասնազվխաքանակի նվազեցմանը: Կոլեկտիվացումից ավելի շատ սաւմեցին մենատնտեսները, որոնք եայտնվելով անբարենպաստ սոցիալ-տնտեսական և քարտեքական միջավայրում, իրենց ունեցվածքը վաճառելով կսւմ ստիպալարբար եանճնեթով կոլտնտեսությանը՝ աեդառիռխվում էին քարտեքային կազմակերպման փոփոխությունները կոլեկտիվացման աստիճանին կարիք ունեն եամալիր ռաումնասիրության:

Գավառի գյուղատնտեսության սոցիալ-տնտեսական տարածքային կազմակերպման փոփոխությունները կոլեկտիվացման աստիճանին կարիք ունեն եամալիր ռաումնասիրության:

Աղյուսակ 1. Գ. Առափի (Օջախուլի)

Տնտեսությունների կատեգորիաները	Տարեթիվ	Տնտեսությունների թիվը	Շնչերի թիվը	Խոշոր եղջերավոր անասունների թիվը	Զի և ջորի	Ոչխար
Կոլտնտեսություն	1933	37	149	117	7	426
	1932	47	178	181	10	429
Մենատնտեսություն	1933	93	475	298	-	196
	1932	95	617	462	-	320
Ընդհանուր	1933	130	624	415	7	622
	1932	142	795	643	6	749

Գ. Բայանդուր

Տնտեսությունների կատեգորիաները	Տարեթիվ	Տնտեսությունների թիվը	Շնչերի թիվը	Խոշոր եղջերավոր անասունների թիվը	Զի և ջորի	Ոչխար
Կոլտնտեսություն	1933	129	626	99	6	221
	1932	142	656	138	5	343
Մենատնտեսություն	1933	32	121	70	-	61
	1932	30	131	82	-	73
Ընդհանուր	1933	161	747	169	6	282
	1932	172	787	220	5	416

Լենինականի գավառում 1920-40թթ. տնտեսության մեջ արագ տեմպերով սկսեց զարգանալ արդյունաբերությունը: Ինդուստրիական տարիներին կառուցվեցին Լենինականի աեքսաիլ, մեխուեիկական, փայտավերամշակման, աումեաի գործարանները: Գավառի արդյունաբերության զարգացման նախադրյալներն էին եանդիսանում աշխատանքային և աեդի եումքային ռեսուրսները, դրուից ներկրվուլ արդյունաբերական սաքքավորումները: 30-ական թվականներին գավառի արդյունաբերության առաջատար ճյուղերից մեկը դարձավ մեքենաշիւնությունը, որը մասնագիտացված էր լայն սպաուման առաքկաների և

¹⁸ Նայմ տեղում:

մեքենասարքավորումների արտադրության մեջ: Շիրակի մարզային արխիվում՝ 1920-40թթ. արդյունաբերությանը վերաբերող վիճակագրական տվյալները վկայում են այն մասին, որ 1936թ. Լենինականի պետական արդյունաբերական ձեռնարկությունների ներքին եամասնաժամ արատադրանքի 1/3-ը բաժին է ընկել մեխանիկական գործարանին:¹⁹

Նույն տարում Լենինականի բնակչության մեկ շնչի հաշվով քաղաքի պետական արդյունաբերական ձեռնարկությունները թողարկել են մոտ 42 տարբուր համախառն արտադրանք: Այնպիսի արեստներ, ինչպիսիք են դարթնությունը, ձուլարարությունը, խեցեգործությունը, սոցիալիստական արդյունաբերական ձեռնարկություններում իրենց դասերումներն ունեցան:

«1925-32թթ. Լենինականի 16 արհեսագործական արտեղները, մշում է Հ. Գարրիեյանը, ավելի մեծ դեր են խաղացել բնակչության կարիքները լայն սպառման սպարանքներով ապահովելու մեջ. քան տեղի պետական փոքր արդյունաբերական ձեռնարկությունները»²⁰:

Լենինականի մեխանիկական գործարանը մասնագիտացված էր մանեակալներին, կշեռներին, կշուռքարերին, մետաղահատ հատոցների, պեմզարդի արտադրող սարքավորումների և այլնի մեջ: 1935 թ. մեխանիկական գործարանում աշխատողների թիվը հասնում էր 92-ի, որից 56-ը բանվորներ, 21-ը աշակերտներ, 6-ը ինժեներ-ախնհիկներ և 8-ը վարչական աշխատողներ²¹: Էին: Շիրակի մարզային արխիվի նյութերում նշվում է, որ 1936թ. մեխանիկական գործարանում արատադրված «անգլիական» տեսակի մանեակալը արժեք 370 տարի, երկուսի և հասարակ (մետաղյա) մանեակալը՝ 60-80 տարի, պեմզարդի արտադրող հաստոցը՝ 24 հազար տարի²²:

1920-40թթ. գավառի պետական արդյունաբերական ձեռնարկությունների համակարգում առաջնային տեղ էր գրավում փայտավերամշակման արդյունաբերությունը: Լենինականի վայրավերամշակման ձեռնարկությունում 30-ական թվականներին արտադրում էին 18 ապրանքատեսակներ²³: Չեռնաբերությունը մասնագիտացված էր բազմոցների, թախտերի, խոնանոցային պահարանների, սեղանների, աթոռների, զգեստապահարանների և այլնի արտադրության մեջ:

Բամբակագործվածքային գործարանի գործարկումը Լենինականում խթանեց գավառի, այդ թվում և հանրապետության թեթև արդյունաբերության զարգացմանը: Մինչև Լենինականի տեքստիլ կոմբինատի կառուցումը, գավառը կտորեղենը հարյուր անկոտվ ներմուծում էր դրսից: Վ. Արքանսայանը նշում է, որ Ալեքսանդրապոլի գավառում բազազների թիվը 20-րդ դարի սկզբներին 300 էր, իսկ կտորեղենի առևտրի տարեկան շրջանառությունը հասնում էր 290 հազար տարի²⁴: Բազազների թիվը առևտրականների մեջ կազմել է 45%, իսկ առևտրական համակարգում կտորեղենի վաճառքից ձեռնարկված դրամական շրջանառությունը կազմում էր 67,5%²⁵: Ուստի է այն մասին, որ կտորեղենի առևտրով զբաղվողները բավականին բարձր եկամուտներ են ունեցել: Գավառի սոցիալիստական թեթև արդյունաբերությունը զարգանում է Արարատյան դաշտից, Ադրբեջանից ներկրվող բամբակի և Ռուսաստանից՝ մեքենասարքավորումների հաշվին: Խորհրդային ասրիների սկզբներին գավառի ուղիղ-անմասնական ռարածքային կազմակերպման առանձնահատկություններից էր նաև արհեստագործական և տնայնագործական ձեռնարկությունների միացումը պետականին: Օրինակ՝ 1925թ. Լենինականում տրիկոտաժի արահիլը միացվեց անքսաիլ գործարանին: Սոցիալ-տնտեսական արածքային կազմակերպման առանձնահատկություններից էր նաև այն, որ արհեստավորները և տնայնագործները, որոնք չէին ցանկանում աշխատել պետական արդյունաբերական ձեռնարկություններում, արատադրողներից դառնում էին կենցաղային ապրանքների վերանորոգողներ: Արհեստավորները վերանորոգում էին պահարաններ, կալպեքներ, բահեր, նավթավառներ և այլն:

19. Նույն տեղում:

20. Հ. Գարրիեյան, Լենինական, Երևան, 1984թ., էջ 69:

21. ՄԱ ֆոնդ 7, ցուցակ 1:

22. Նույն տեղում:

23. ՄԱ ֆոնդ 7, ցուցակ 1:

24. Վ. Արքանսայան, Հայ համբարությունները Անդրկովկասի քաղաքներում, Երևան, 1987թ., էջ 53:

25. Նույն տեղում:

Լենինականի գավառում արդյունաբերության մեակ ճյուղը, որի արտադրական լրիվ ցիկլը հենվում էր աեղի եռմքային բազայի վրա, շինանյութերի արդյունաբերությունն էր: Խորհրդային Միության նշանավոր աշխարհագրագետ Ն. Բարանսկին 30-ական թվականներին ԽՍՀՄ անտեսության միութենական նշանակության կարևոր ճյուղերից է համարել Արթիկի վարդագույն աուֆի և պեմզայի եանույրը:²⁶ Մեր կարծիքով՝ շինանյութերի արդյունահանման ծավալները, դրանից սաացվող եկամուտները նպաստեցին, որ 1946թ. Արթիկը դասվեց շրջանային ենթակայության քաղաքների շարքին:

Շիրակի մարզային արխիվի 1920-40թթ. վերաբերող սոցիալ-տնտեսական բնույթի նյութերը ռաուսմասիրեյիս հանգում ենք այն եզրակացության, որ 30-ական թվականներին Լենինականի գավառում արհեսաագործությունը և տնայնագործությունը իր ազդեցությունը քողում էր անասության զարգացման վրա, որովհետե այդ տարիներին պեասական ձեռնարկություններում աշխատողների թիվը կազմում էր գավառի աշխատանակ բնակչության մառ 1,5%: Ասածը վաստելու համար աղյուսակ 2-ում ներկայացնում ենք Լենինականի պետական արդյունաբերական ձեռնարկություններում աշխատողների թիվը:

1936թ. Լենինականի սոցիալիստական արդյունաբերական ձեռնարկություններում ինժեներասաեխնիկական աշխատակիցները թվով շատ են այն ձեռնարկություններում, որտեղ գործարանի մեքենայացման աստիճանը համեմատաբար բարձր է:

Լենինականի գավառի արդյունաբերության արագ տեմպերով մեքենայացման գործում մեծ դեր ունեցավ 1928թ. շահագործման հանձնված Լենինականի 5 մզվտ եզորության ջրաէլեկտրակայանը: Իսկ 1938թ. եռկանբերի 20-ին գավառը 110 կվպտ բարձր եաղորդման լարով միացավ Մայիասկի (Համամու) գծին, որով էլ ձևավորվեց Հյուսիսային (Քանաքեռ-Կիրովական-Սպիասկ-Լենինական) էներգահամակարգը: Լենինականի գավառի էներգահամակարգը հանրապետականին միացնելը կանխեց Ամասիայի ջրաէլեկտրակայանի կառուցումը²⁷:

Աղյուսակ 2.

N	Ձեռնարկության անվանումը	Բանվորների թիվը	Աշակերտների թիվը	ԻՏԱ (ինժեներատեխնիկական աշխատակիցներ) թիվը	Ընդամենը
1	Մեխանիկական գործ.	59	21	6	86
2	Փայտավերամշակման գործ.	51	15	6	72
3	Տոմետի գործարան	15	-	2	17
4	Սոմեաի գործարան	22	-	5	27
5	Կրի գործարան	9	-	-	9
6	Մարմաշենի քարհանք	26	1	45	72
7	Տպարան	14	-	2	16
8	Հրուշակեղենի կոմբինատ	13	-	8	21
9	Գարեջրի ածիկի գործարան	6	-	2	8
9	Լիմոնադի գործարան				
	ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ	215	37	76	328

20-ական թվականներին գավառի արդյունաբերության նշանակալի ճյուղերից էր նաև սոմեաի և կրի արտադրությունը: Լենինականի տոմեաի գործարանը մասնագիտացված էր կավի խողովակների և սալիկների արտադրության մեջ: 1937թ. բնթացքում տոմեաի գործարանում արտադրվել է մոտ 7,3 եսազ. եաս կավի խողովակներ²⁸: Արտադրված կալի խողովակները օգասագործվել են քաղաքի կոյուղիների և ջրագծրի անցկացման համար:

26. Ն. Բարանսկի, ՄՍՀՄ անասական աշխարհագրություն, Երևան, 1952թ., էջ 492:
 27. Развитие энергетической базы Советской Армении за 50 лет, Ереван, 1978г., стр. 175-181.
 28. ՇՄՄ. ֆոնդ 1, ցուցակ 2:

1926թ. Լենինականի աղեհալի երկրաշարժի հետևանքները վերացնելու և նոր արդյունաբերական ձեռնարկություններ կառուցելու համար գավառում կրի արտադրության ծավալները կարուկ աճեցին և 1936թ. արտադրվեց 100 հազ.տ կիր /մեկ տոննա արժեք 43 տուրլի/²⁹։ Գավառում կրի արտադրությունը ենմվում էր Ջաջուռի կրաքարի և Անիպեմզալի դուրմիտների վրա։

Լենինականի գավառի նպաստավոր ընակլիմայական պայմանները, Շիրակի ջրանցքի կառուցումը, գյուղատնտեսության մեջ աստիճանաբար կատարվող մեքենայացումը հնարավորություն ավեցին խթանելու գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակումը։ Արդյունաբերությունը 1920-40թթ. մասնագիտացվեց հացամթերքների, երուշակեղենի, զարեջրի ածիկի և լյանոնաղի արտադրության մեջ։ 1936թ. ՀԽՍՍ-Ժողկոմխորեբողի կողմից որոշվեց հացամթերքների և երուշակեղենի արտադրության և վաճառքի հարկման իջեցում՝ ստեղծելով նպաստավոր պայմաններ հացթուփների աշխատանքի համար։ Այդ որոշումը հանգեցրեց սնունդի արդյունաբերության համակարգում աշխատողների թվի աճին³⁰։

Այսպիսով, Լենինականի գավառում 1920-40թթ. տեղի ունեցան սոցիալ-տնտեսական տարածքային կազմակերպման ելմանային վտփոխություններ, որոնք ձևավորեցին սոցիալիստական արդյունաբերական խոշոր ձեռնարկությունների և ագրոարդյունաբերական համալիրի զարգացման նախադրյալները։

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ЛЕНИНАКАНСКОГО УЕЗДА В 1920-40-ЕЕ.

Резюме

А. Бояджян

В результате социально-экономических перемен, традиционная производственная структура экономического быта Ленинанканского уезда, в период 20-40-ых гг. XXв. подверглась коренным изменениям. В годы коллективизации и индустриализации в Ленинанканском уезде ремесла и кустарные производства постепенно вливались в социалистические производственные отношения. Кустарники и ремесленники стали заниматься обыкновенным ремонтом предметов широкого потребления.

29. ՀՄԱ ֆոնդ 7, ցուցակ 1:

30. Նույն տեղում:

33. Նույն տեղում: